

IV.3.1. Trianon-trauma: az egyházmegye veszteségei, küzdelem a fennmaradásért

Véghseő Tamás

Az első világháborút lezáró trianoni békeszerződés következményei alapjaiban rendítették meg a magyar görögkatolikusok közösségét is. A határmódosítások eredményeként a Hajdúdorogi Egyházmegye elvesztette parókiáinak felét: Romániához hetvenöt, Csehszlovákiához pedig négy egyházközség került. Magyarországon maradt a nyolcvankét hajdúdorogi mellett húsz eperjesi, illetve egy-egy parókia a Munkácsi, a Nagyvárad és a Lugosi Egyházmegyéből (1. kép). A súlyos területi veszteségeken túl a magyar görögkatolikusoknak viselniük kellett társadalmi súlyuk és megítélésük látványos csökkenésének következményeit is. Míg az első világháború előtt Magyarország lakosainak 9,8 százaléka volt görögkatolikus, ez az arány 1920-ban 2,2 százalékra csökkent.¹ Ez a tény, valamint az ország gazdasági problémái önmagukban is komoly akadályt jelentettek a kormány 1912-ben tett vállalásainak teljesítése, s következésképpen a Hajdúdorogi Egyházmegye fejlődése előtt.

A Hajdúdorogi Egyházmegye helyzetének alapvető változása 1922 tavaszán arra indította a Keleti Kongregáció tisztviselőit, hogy felvessék az alapító bulla („Christifideles graeci...”, 1912) lényegi módosításának lehetőségét.² Mivel az ógörög liturgikus nyelv bevezetése az egyházmegye első évtizedében nem valósult meg, Nicolò Marini bíboros, a Keleti Kongregáció titkára azt javasolta, hogy a pápa az ószláv nyelvet tegye kötelezővé a magyar görögkatolikusok számára. Marini bíboros javaslatában tetten érhető a tényleges magyarországi helyzet ismeretének hiánya,³ valamint a Hajdúdorogi Egyházmegyével szembeni bizalmatlanság.⁴ Lorenzo Schioppa budapesti nuncius kapta

azt a feladatot, hogy a titkár felvetéséről tájékoztassa Csernoch János hercegprímást, Miklósy István hajdúdorogi megyéspüspököt és a külügyminisztériumot. Az utóbbi álláspontját Csiszárík János választott püspök, a külügyminisztérium egyházi tanácsosa fogalmazta meg. Összhangban a két megkérdezett egyházi vezetővel, Csiszárík püspök a kormányzat nevében határozottan ellenezte a javaslatot, mely a magyar közvélemény előtt a Szentszék a Magyarország létre tőrő szláv politika eszközeként láttatná. A határozott ellenkezések megtették hatásukat, s az ószláv nyelv bevezetése a Hajdúdorogi Egyházmegye liturgikus életébe nem került ismét napirendre.⁵

Az első világháborút lezáró békeszerződések során, az új államhatárok kijelölésekor a döntéshozók elsősorban gazdasági és nemzetiségi szempontokat vettek figyelembe. Mivel az egyházkormányzati perspektíva nem volt elsődleges, az új határok számos esetben egyházközségeket szakítottak el az egyházmegyei központoktól. Az ennek következtében előállt problémákat az Apostoli Szentszék ideiglenes egyházkormányzati egységek felállításával igyekezett orvosolni.

A trianoni Magyarországon húsz eperjesi, illetve egy munkácsi egyházmegyes görögkatolikus egyházközség maradt, amelyek sorsáról 1924 nyarán az Apostoli Szentszék a fent említett szempont mellett az érintett püspökök személyét is figyelembe véve döntött.⁶ Az erősen katolikus-ellenes csehszlovák kormány nemcsak a „magyar világban” kinevezett (latin és görög szertartású) püspökök eltávolítására, hanem a skizmatikus mozgalom támogatásával a görögkatolikus egyház

A tanulmány az MTA-SZAGKHF Lendület Görögkatolikus Örökség Kutatócsoport támogatásával készült.

¹ Pirigy, 1990, 123.

² A tervezetről bővebben: Véghseő Tamás: Az Apostoli Szék és a magyar görögkatolikusok kapcsolata a két világháború között, in: Fejérdy András (szerk.): *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai, 1920–2015*, Budapest–Róma, 2015, 152–154.

³ Tévesen abból indult ki, hogy a trianoni Magyarországon a Hajdúdorogi Egyházmegye kötelékében csak egykori munkácsi és eperjesi, vagyis a múltban ószláv liturgikus nyelvű parókiák maradtak.

⁴ Az 1917-ben alapított Keleti Kongregáció tisztviselői abból a Propaganda Fide Kongregációból kerültek ki, mely dikasztérium 1912-ben hevesen ellenezte a Hajdúdorogi Egyházmegye megalapítását. Ezért a magyar görögkatolikus egyházmegye sokáig a szentszéki Államtitkársággal szemben elszenvedett presztízsveszteségre emlékeztette a tisztségviselőket.

⁵ A közvélemény csak 1933-ban szerezhetett tudomást erről a kezdeményezésről, amikor Gróh István a *Görög Katolikus Szemle* hasábjain köszöntötte Miklósy püspököt szentelésének huszadik évfordulóján. Gróh a hajdúdorogi püspök érdemének tartja a kezdeményezés (melyet ő Szeptickij lemergi ukrán érseknek tulajdonított) megakadályozását. Lásd *Görög Katolikus Szemle*, 20(1933), 1. Idézi: Janka György: Miklósy István püspök (1913–1937) a korabeli görög katolikus sajtó tükrében, in: Véghseő Tamás (ed.): *Symbolae: Ways of Greek Catholic Heritage Research*, Papers of the conference held on the 100th anniversary of the death of Nikolaus Nilles, Nyíregyháza, 2010, 341.

⁶ A Miskolci Apostoli Kormányzóság megalapításáról bővebben: Véghseő, 2015, 154–156. A Miskolci Apostoli Exarchátus történetéhez: Szántay-Szémán István: A Miskolci Apostoli Kormányzóság első tizenöt éve (1925–1940), in: *A Miskolci Görög Szerartású Katolikus Apostoli Kormányzóság története, területi és személyi adatai fennállásának 15. éves évfordulóján*, Miskolc, 1940, 3–21; valamint: Szántay-Szémán István: Tizenöt éves a Miskolci Görögkatolikus Apostoli Kormányzóság, *Keleti Egyház*, 11(1940), 235–238.

(2)

1924. június 4-én adta ki azt a dekrétumot, amelyben XI. Piusz pápa Papp Antalt küzikei címzetes érsekké nevezi ki, a Magyarországon maradt eperjesi és munkácsi egyházmegyes parókiák számára Apostoli Kormányzóságot létesít, ennek élére 1924. július 1-jei hatállyal kormányzóként az újonnan kinevezett címzetes érseket állítja, illetve ugyanezen hatállyal a munkácsi püspökséget megüresedettnek nyilvánítja (2. kép).

A dekrétum budapesti kormánykörökben megdöbbenést váltott ki, mivel a magyarországi parókiákat érintő intézkedéseit – a korábbi gyakorlattól eltérően – a magyar kormány megkérdése nélkül hozták meg. Budapest értékelése szerint, amit a sajtó bőséges terjedelemben ismertetett, a Szentszék ezzel a lépéssel a Magyarországgal szemben ellenséges Csehszlovákia pártjára állt. A magyar hatóságok azzal próbálták meg akadályozni a dekrétum végrehajtását, hogy Papp Antal érsek többszöri kérésére sem kapott útlevelet, s politikai megfontolásból arra bátorították, hogy várja meg, míg a csehszlovák hatóságok kitoloncolják.

Az apostoli adminisztratúra felállítása az érintett parókiák papságát is meglepte, mivel azok Mocsár Endre homrogdi esperes-parókus vezetésével a Hajdúdorogi Egyházmegyéhez való

csatlakozást, vagy annak kebelében külhelynökség létrehozását támogatták. Ezt a törekvést a hűsz eperjesi parókiát általános helynökként kormányzó Vaskovics Antal múcsonyi parókus is magáévá tette. Ezzel szemben az Eperjesi Egyházmegye korábbi főtanfelügyelője, a Magyarországra áttelepült Szémán István (1934-től Szántay-Szémán) a Csernoch János hercegprímáshoz benyújtott emlékiratában a különállás mellett érvelt, mely jobban szolgálta a kialakult állapot ideiglenes jellegének megőrzését – összhangban a Szentszék álláspontjával.

A létrehozott Apostoli Kormányzóság megszervezése mindaddig késedelmet szenvedett, míg a kinevezett kormányzó személye körül kialakult helyzet meg nem oldódott. A beutazási engedély kiadásával a magyar kormány nem kívánta elismerni a Szentszék és a csehszlovák állam eljárását, és minden szempontból a kiutasítás megvárását tartotta célszerűnek. Ezzel ugyanis a világ közvéleménye felé is bizonyíthatta Csehszlovákia elnyomó politikáját, illetve a főpásztorról való gondoskodás terhét nemzetközi fórumokon a kiutasítóra háríthatta. Mindeközben Papp Antal érsek Ungváron utódja, Gebé Péter püspök vendégszeretetét élvezve tisztában volt azzal, hogy a helyzet visszafordíthatatlan, és a magyar kormány ellenkezése ellenére hamarosan el kell hagynia Csehszlovákia területét. Ugyanakkor tudta azt is, hogy nem hagyhatja figyelmen kívül a magyar kormány politikai érdekeit, hiszen magyarországi működése, illetve az Apostoli Kormányzóság elismerése a magyar államtól függött. Az érsek 1925. szeptember 1-jén tíznapos ultimátumot kapott a csehszlovák hatóságoktól az ország elhagyására. A magyar kormány a budapesti nunciuson keresztül – a hivatalos diplomáciai csatornák mellőzésével – azt üzenté neki, hogy kiutasításakor a magyar határrendészeti szervek hivatalos tiltakozást fognak benyújtani, de az országba való belépését nem akadályozzák meg. Ilyen előzmények után került sor 1925. szeptember 11-én jelentős rendőri erők felsorakoztatása és nagy sajtónyilvánosság mellett Papp Antal érsek kiutasítására és áttoloncolására.

Az érsek először Budapestre ment, majd Miskolcra költözött, és 1925. október 27-én átvette a kormányzóság irányítását. Létrehozta a káptalant helyettesítő konzultori testületet. A magyar kormány – némi habozás után – hozzájárult ahhoz, hogy a tapolcai apátság javadalmát, melyet munkácsi püspökként személyhez kötött javadalomként élvezett, megtarthassa.

IV.3.1.

Az Apostoli Kormányzóság megszervezése során az első megoldandó kérdés a székhely kiválasztása volt. Miskolc városa ugyan minden szempontból megfelelőnek bizonyult, de a Hajdúdorogi Egyházmegyéhez tartozott. Ezért a konzultori testület 1925. november 9-én – Papp Antal érsek támogatásával – levélben kérte a Szentszéktől a miskolci parókia átsorolását az Apostoli Kormányzóságba, és a Búza téri templom székesegyházi rangra emelését.⁹ Az a szempont, mely az Apostoli Kormányzóság létrejöttéhez vezetett, ebben az esetben az új egyházkormányzati egység fejlődésének gátjává lett. A Szentszék ugyanis azzal utasította el a konzultorok kérését, hogy az Apostoli Kormányzóság ideiglenes jellege nem indokolja területének bővítését. A Szentszék Papp Antal kormányzó későbbi (1929 és 1938) próbálkozásai során is ragaszkodott ehhez az állásponhoz.

A későbbi történelmi események az Apostoli Szentszéket igazolták. A Kormányzóság parókiáinak száma nemcsak a természetes fejlődés eredményeként nőtt (1945-ig öt új parókia létesült), hanem az államhatárok módosításának következtében is. Az első bécsi döntést követően (1938) a Magyarországhoz visszatért területeken az Eperjesi Egyházmegye kassai esperesi kerületének hat parókiája, majd pedig Kárpátalja visszafoglalása után (1939) újabb öt parókia került a Kormányzósághoz. Ezzel egyidejűleg az eredetileg munkácsi egyházmegyes Rudabányácska és Beregdaróc (a Kormányzóság megalapításakor még leányegyház) visszatértek anyaegyházmegyéikhez. Papp Antal érsek már nem érte meg (1945. december 24-én halt meg), hogy a második világháború utáni határrendezések eredményeként ezek a parókiák visszatértek az Eperjesi Egyházmegyéhez, illetve az ismét Magyarországon maradt Rudabányácska és Beregdaróc immár a Hajdúdorogi Egyházmegyéhez nyert besorolást.

A trianoni sokk hatása alatt álló magyar társadalomban felerősödött a görögkatolikusokkal szembeni gyanakvás, és újjáéledt

az a gondolkodás, mely szerint „megbízható” magyar nem lehet bizánci szertartású.¹⁰ Mivel ennek a hétköznapi életben is komoly megnyilvánulásai voltak (az államigazgatásban például az alkalmazás vagy a munkahelyi előmenetel is függött tőle), az egyéni életstratégiák kialakítása során nagyon sok görögkatolikus jutott arra a döntésre, hogy elhagyja rítusát. A rítusváltást megkönnyítette az, hogy 1929-től kezdődően a Keleti Kongregáció a nunciások jogkörébe utalta az ügyet, ami jelentős változás volt a korábbi gyakorlathoz képest.¹¹ A budapesti nunciatura iratai között az 1930-as évekből vaskos dossziékat találunk rítusváltoztatási kérelmekkel, melyek jelentős része házasságkötéshez fűződik.¹² Ezekben az esetekben a görögkatolikus fél jellemzően azzal indokolja rítusváltoztatási kérését, hogy anélkül jövendőbelijének családjá egész egyszerűen nem fogadja be. A rítusváltoztatások megtizedelték a görögkatolikus értelmiséget, hiszen jellemzően a városi környezetben élők jutottak erre a döntésre. De találunk egész parókiákat érintő (részben sikeres) rítusváltoztatási kísérleteket vidéken is.¹³ Miklósy püspök igyekezett megfékezni a rítusváltoztatási hullámot azzal, hogy megtagadta az elbocsátót („episcopus a quo”), ám próbálkozásaival valójában csak a latin főpásztorok ellenszenvét tudta kiváltani, akik többnyire természetes következménynek tartották a „magasabb rendű” latin rítusra való áttérést. Miklósy püspök ellenállásának komoly következménye az lett, hogy a püspöki karon belül teljesen elszigetelődött. Ezen túlmenően királypárti politikai nézetei a Horthy-rendszer konszolidációjának előrehaladtával sem változtak, ami az egyházakat egyébként bőkezűen támogató kormányzattal állította szembe. Ennek káros következményeire jó példa az egyházmegyei papnevelő intézet és egy görögkatolikus teológiai kar felállításának meghiúsulása, mely a Klebelsberg Kunó fémjelezte kultúrpolitika nagyvonalú felajánlása volt. Miklósy püspök ezt a gesztust arra hivatkozva utasította el, hogy a kormányzat által javasolt szegedi

⁹ Az ügy iratai: AAV, Arch. Nunz., Budapest, busta 14, fasc. 8/5, fol. 300–316.

¹⁰ 1937-ben Matolcsy Mátyás kisgazdapárti képviselő parlamenti felszólalásában nehezményezte, hogy a szatmári Károlyi-birtokok betelepítése során görögkatolikus vallású cselédek is földhöz jutottak. Véleménye szerint az lett volna kívánatos, hogy a román határ közelében csak „tisza magyar fajú, egészen biztos, rendíthetetlen magyar fajiságú emberek jussanak magyar földhöz”. Idézi: Pirigyi, 1990, 129.

¹¹ Addig Rómába kellett felterjeszteni a kérelmeket. A rendelkezést 1940-ben vonták vissza. Szlávik Antal: *Sajátjogú egyháztagság: Normafejlődés és aktuális kérdések*, Budapest, 2006, 171–172.

¹² Pl. AAV, Arch. Nunz., Budapest, busta 54, 1937, fasc. 2/1–5, fol. 235–533.

¹³ Homrogd, Sajóvámos és Tarcal parókiák ügye a Vatikáni Apostoli Levéltárban: AAV, Arch. Nunz., Budapest, busta 19, 36, 45 és 48.

helyszínt – ahol egy új egyetemi központ létesült az áttelepített kolozsvári egyetemre alapozva – nem tartja alkalmasnak. „...majd jön más idő, más emberek; jogainkat nem szabad feladnunk” – mondta az egyházmegyei szentszék ülésén.¹⁴

Miklós püspöknek azonban nem csak a latin szertartású püspökökkel és a kormányzattal romlott meg a viszonya. A Miskolci Apostoli Kormányzóság alapításától kezdve számos konfliktusa volt Papp Antal érsekkel is. Nézeteltéréseik egyik oka a miskolci parókia hovatartozása volt. Mint fentebb említettük, a Kormányzóság konzultori testülete az érsek egyetértésével arra törekedett, hogy Miskolcot a Hajdúdorogi Egyházmegyétől a Kormányzóságba sorolják át. Mivel ezt Miklós püspök sikeresen megakadályozta, Papp Antal érsek a miskolci parokiális templomban vendégként végezhetett szertartásokat. Konfliktusaik másik forrása a liturgikus nyelvhasználat volt. A világháború után a Hajdúdorogi Egyházmegye parókiáin egyre jobban terjedt a magyar nyelv használata. Az egyházmegye vezetői törekedtek arra, hogy a közbeszédben és a hivatalos nyelvvezetben a Hajdúdorogi Egyházmegyét „magyar” egyházmegyeként említsék. Az 1930-as években indult rádiós liturgiaközvetítések segítették ezeket a törekvéseket. Papp Antal érsek azonban – jóllehet magyarságát és a magyar állam iránti lojalitását soha senki meg nem kérdőjelezte – az ószláv liturgia híve volt. Rosszallással vette tudomásul, hogy a magyar nyelvhasználat igénye a Kormányzóság egyes parókiáin is megjelent, sőt egyes hívei már Horthy Miklós kormányzónál is sürgették az ószláv nyelv elhagyását és a magyar nyelv bevezetését. Korábbi tapasztalataira támaszkodva az a meggyőződés alakult ki benne, hogy a csehszlovák kormányzat a skizmatikus mozgalom támogatásával fel fogja számolni az Eperjesi és a Munkácsi egyházmegyéket, így a térség egyetlen ószláv nyelvű egyházkormányzati egysége a Miskolci Apostoli Kormányzóság lesz. Az ószláv nyelvű liturgikus hagyomány megőrzése iránt érzett felelőssége is közrejátszott abban, hogy amíg lehetett, próbálta

megakadályozni az ószláv nyelv teljes kiszorulását a kormányzóság templomaiból.¹⁵

A görögkatolikusok érdekeinek képviseletére 1921-től kezdődően egy új szervezet vállalkozott.¹⁶ A hajdúdorogi Állandó Végrehajtó Bizottság Miklós püspök felszentelése után kimondta feloszlását. Az első világháború végén a budapesti székhelyű Országos Bizottság is gyakorlatilag megszűnt. Az 1902-ben alakult Magyar Görögkatolikusok Egyesülete, mely *Görögkatolikus Hírlap* néven újságot is kiadott, már korábban megszüntette működését. Mindenképpen szükségesnek mutatkozott egy új, országos hatáskörű szervezet létrehozása. Ennek megszervezése érdekében Maxim Atanáz, a máriapócsi rendház előjárója, Fedák Miklós leveleki, Kozma János nyírcsászári és Végheő Dániel nyírbaktai parókusok tették meg az első lépéseket. Az új szervezet, a Magyar Görögkatolikusok Országos Szövetsége (MAGOSZ) 1921. október 1-jén alakult meg Máriapócscon. A Miklós püspök elnöklete alatt lezajlott alakuló nagygyűlésen hetven egyházközség háromszázhetven képviselője, s mintegy tizenötezer hívő vett részt. A MAGOSZ védnöke a főpásztor, világi elnöke pedig Illés József (1871–1944) egyetemi tanár és országgyűlési képviselő lett. A MAGOSZ négy szakosztályt működtetett: hitbuzgalmi, kulturális, gazdasági és sajtószakosztályt. Ez utóbbi hozta létre a MAGOSZ-sajtóvállalatot, melynek gondozásában jelent meg a Máriapócsi Naptár és a *Görögkatholikus Tudósító* Kozma János irányítása alatt, majd pedig 1929-től – Gróh István, az Iparművészeti Főiskola rektorának szerkesztésében – a *Görög Katolikus Szemle*, mely összekötő kapocsként kívánt szolgálni az országban élő görögkatolikusok között. A Szövetség kísérletet tett egy görögkatolikus jellegű pénzügyi intézet létrehozására is, de a Felső Tiszavidéki Bank a gazdasági válság miatt nem tudott kibontakozni. Az 1920-as évek végétől a MAGOSZ a budapesti katolikus napok keretében minden évben nagygyűlést rendezett, melyek egyik célja

¹⁴ Idézi Pirigy, 2001, 95.

¹⁵ Bővebben: Végheő Tamás: A „Rakaca-affér”: Adalék az Apostoli Szék és a magyar görögkatolikusok kapcsolataihoz a két világháború között, in: Tusor Péter – Szovák Kornél – Fedeles Tamás (szerk.): *Magyarország és a római Szentszék*, II: *Vatikáni magyar kutatások a 21. században*, Budapest–Róma, 2017, 377–394.

¹⁶ Bővebben: Pirigy, 1990, 152–161.

IV.3.1.

a görögkatolikusok és a magyar katolikus társadalom kapcsolatainak erősítése volt.¹⁷

A görögkatolikus ifjúság összefogására az eredetileg 1904-ben alakult, de 1921-ben teljesen újjászervezett Vasvári Pál Kör vállalkozott. Az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc görögkatolikus hőséneke példáját – elkötelezettségét és fiatalos lendületét – a Kör tagjai a magyar görögkatolikus ügy szolgálatában és az egyházhűségben kívánták követni. 1923-ban megalakult a Magyar Görögkatolikus Tanítók Egyesülete, 1926-ban pedig a miskolci székhelyű Magyar Görögkatolikus Nők Országos Szövetsége.

Az 1920-as években az egyházmegye liturgikus életének fejlesztése érdekében több fontos kiadvány látott napvilágot. A püspöki iroda megjelentette az új *Liturgikont*, melyben az anaforát nemcsak magyarul, hanem görögül is kinyomtatták. Miklósy püspök ezzel akarta a Szentszék felé jelezni, hogy legalább törekszik az alapító bulla rendelkezései szerint eljárni.

Elsősorban a hívek liturgiába való bekapcsolódása miatt volt jelentős a Danilovics-féle *Énekeskönyv* újabb kiadása, amelyet 1920-ban a bizánci liturgia kiváló kutatója, Krajnyák Gábor budapesti segédlelkész dolgozott át. Az évtized végén ugyanő publikálta a *Gyűjteményes nagy énekeskönyvet*, mely az egyházközségi használatban igen elterjedt és hosszú időn át meghatározó szerepet játszott. 1925-ben jelent meg a templomi szolgálatokra szánt új *Evangéliumoskönyv*, 1927-ben pedig a *Szerkönyv (Euchologion)*.

A Miskolci Apostoli Kormányzóság kezdeményezései közül kiemelkedik a *Keleti Egyház* című tudományos folyóirat, melyet 1934 januárjában Papp Antal érsek támogatásával Szántay-Szémán István alapított és jegyzett főszerkesztőként. A második világháború végéig havi rendszerességgel kiadott periodikum szerkesztésében rendkívül nagy munkát végzett Kozma János miskolci hittanár, „a görögkatolikus magyarság szellemi életének mindenese”.¹⁸ Igen értékes teológiai, egyháztörténeti, patrológiai, egyházjogi, egyházművészeti és egyházzenei tanulmányok jelentek meg benne. Ezek szerzői az egyházmegye

és a kormányzóság legfelkészültebb görögkatolikus papjai, Papp Antal, Dudás Miklós, Rohály Ferenc, Papp György, Krajnyák Gábor, Legeza József, Bubnó Andor, Liki János, Zapotoczky Igor Konstantin, Petrasovszky Emmanuel festőművész és sokan mások voltak. A folyóirat fordításban közölte a keleti kereszténységről írt, idegen nyelven megjelent tanulmányok ismertetését, beszámolt a hazai és a külföldi görögkatolikusok életének minden nevezetesebb eseményéről. A szerzők – különösen az egyházjogász és -történész Papp György, valamint Szántay-Szémán István és Krajnyák Gábor – tudatosan törekedtek arra, hogy a keleti egyház magyarországi jelenlétét, a görögkatolikusok történetét és egyházjogi fejlődését más tudományos folyóiratokban és önálló publikációkban is ismertessék.

A *Keleti Egyház* szerkesztősége a liturgikus kiadványok terén is maradandót alkotott. 1934-ben Miskolcon kiadta a *Dicséjétek az Úr nevét* című ima- és énekeskönyvet. Ez tartalmazza az egyházi zsolozsma állandó részeit, az ünnepek és szentek énekeit. A Ménologionnal együtt több mint kétezer oldalas, hatalmas kiadvány átvette a régebbi liturgikus fordításokat, illetve a hiányzó részeket Kozma János és Szántay-Szémán István fordították le. A lektorálás feladatát Zapotoczky Igor Konstantin és Rohály Ferenc végezték. A következő évben *Énekeljétek a mi Istenünknek!* címmel megjelent a zsolozsmáskönyv kivonata is a hívek számára.¹⁹

A *Keleti Egyház* szerkesztőségéhez kötődik a Szent Miklós Magyarországi Uniós Szövetség megalakulása is. A SZEMISZ tagjai 1939-ben Szántay-Szémán István elnökletével intenzív imaapostolkodásra, tudományos és ismeretterjesztő munkálkodásra vállalkoztak a keresztény egyházak egységének előmozdítása érdekében.²⁰

A Szentszék 1929-ben elhatározta, hogy a keleti katolikus egyházak számára saját egyházi törvénykönyvet alkot. A mintegy hatvan esztendeig tartó folyamatban a magyar görögkatolikus kánonjogászok kezdettől fogva részt vettek. Már 1929-ben megalakult az egyházmegyei kodifikációs bizottság, melynek tagjai Bányay Jenő,

¹⁷ Az 1931-es nagygyűlés elmaradása újabb viszályhoz vezetett Miklósy püspök és Papp Antal érsek között, amit végül Serédi hercegprímás simított el: Klestenitz Tibor: A görögkatolikusok Serédi Jusztinián és Mindszenty József egyházkormányzatában, *Athanasiana*, 33–34(2012), 109–110.

¹⁸ Pirigyi István: *Görög katolikus papi sorsok*, Debrecen, 1999, 76.

¹⁹ A liturgikus kiadványokról bővebben: Ivancsó, 2006; és ebben a kötetben: Kat. IV.44.

²⁰ Pirigyi, 1990, 161–162.

Sereghy László, Melles Nicefor, Bihon István és Papp György voltak. A legújabb kutatások szerint a bizottság Szentszékhez eljuttatott javaslatai jelentős hozzájárulásként értékelhetők a kodifikációs folyamat egészét tekintve.²¹

A trianoni határok kijelölésével új korszak kezdődött a bazilita rend életében is.²² A Hajdúdorogi Egyházmegye területén mindössze egy kolostor, a máriapócsi maradt, míg a szerzetesek nevelését végző munkácsi kolostor Csehszlovákiához került. A szintén jelentős bikszádi kolostor Románia területére esett. A határváltoztatások ellenére mindhárom kolostor a galíciai provincia része maradt egészen 1932-ig, amikor a Szentszék a három ország bazilitái számára létrehozta a Szent Miklós Provinciát magyar, román és ruszin ággal. A magyar régió vezetője Dudás Miklós lett, aki már 1933-ban bővítette a rendi kereteket a hajdúdorogi rendház építésének megkezdésével. Az első és második bécsi döntés eredményeként a provincia kolostorai néhány évre ismét Magyarország határain belülre kerültek. A második világháború után a rend Makón (később Kispesten) hozott létre rendházat, így a három magyarországi kolostor számára 1947-ben létrejöhett a Szent István Provincia.

Miklósy István püspök 1937. október 29-én bekövetkezett halála után a hajdúdorogi püspöki szék mintegy másfél évig betöltetlen maradt. Míg a Szentszék és a magyar kormány megtalálták a megfelelő utódot, az egyházmegyét Bányay Jenő helynök irányította.

A széküresedés idejére esett a 34. Eucharisztikus Kongresszus, melyet 1938. május 24–28. között Budapesten rendeztek.²³ A korszak kiemelkedő, nemzetközi viszonylatban is jelentős katolikus eseményére készülve a görögkatolikusok – elsősorban Szántay-Szémán István preláthus szervezőmunkájának köszönhetően – mindent megtettek azért, hogy „e kongresszus keretében keleti egyházunk olyan reprezentatív

szerephez jusson, mely a keleti és a nyugati szertartások egyenjogúságát az egész világ színe előtt, bizonyító erővel demonstrálja”.²⁴ A Miskolci Apostoli Kormányzóság tudós helynöke elérte, hogy a Kongresszus programjába egy görögkatolikus Szent Liturgia és egy görögkatolikus ünnepi ülés is bekerüljön. A görög nyelvű Szent Liturgiára május 27-én a Szent István-bazilikában került sor: a szertartást Geórgiosz Kalavasszi c. érsek, athéni püspök, Dionisziosz Varoukhász görög és Cyrill Kurtyff bolgár püspök, valamint Szántay-Szémán István végezték (3. kép). Jelen volt a pápai legátus, Eugenio Pacelli, a későbbi XII. Piusz, aki aktívan vett részt a liturgián.

Miklósy püspök halála után a Szentszék azonnal megkezdte a tárgyalásokat a magyar kormánnyal, illetve véleményeket és ajánlásokat kért befolyásos magyar egyházi személyiségektől.²⁵ Luttor Ferenc, a szentszéki magyar követség tanácsosa Papp Antal kinevezését támogatta, de a Keleti Kongregáció az érsek életkorára hivatkozva ezt hamar elvetette. Jellemző Szántay-Szémán István elismertségére, hogy a Keleti Kongregáció róla is kért információkat. A vele kapcsolatban Rómába érkezett vélemények szükségszerűen rövidek voltak: mivel családos pap volt, jelöltségét nem lehetett figyelembe venni. A baziliták közül Liki Imre és Dudás Miklós neve merült fel, azzal a megjegyzéssel, hogy utóbbit az egyházmegyes papság jól ismeri és szívesen elfogadná. Liki Imre érényeit és tudását mindenki elismerte, de ő kevésbé volt ismert, hiszen ezekben az években rendje megbízásából elsősorban Csehszlovákiában tevékenykedett. A Szentszék jelöltje Takách Bazil püspök volt, az Egyesült Államokban élő görögkatolikusok főpásztora. A kialakult diplomáciai gyakorlat szerint a püspökök kiválasztása oly módon történt, hogy a kormány képviselője eljuttatott egy listát a budapesti nunciatúrára a számára elfogadható jelöltek névsorával. A Szentszék ezt a névjegyzéket megvizsgálva tette meg a maga javaslatát.

²¹ Szabó Péter: A hajdúdorogi kodifikációs bizottság létrejötte (1929) a levéltári adatok tükrében, *Athanasiana*, 48(2019), 227–244.

²² A bazilita rendről bővebben: Pirigyí István: A magyarországi bazilita kolostorok egyházzogi helyzetének alakulása a XX. században, *Posztbizánci Közlemények*, 2(1995), 1–9.

²³ Bővebben: Véghseő Tamás: Az 1938-as Eucharisztikus Világkongresszus és a magyar görögkatolikusok, in: Ivancsó István (szerk.): *Az 1938-as Budapesti Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus 75. évfordulója alkalmából 2013. november 28-án rendezett szimpozion anyaga*, Nyíregyháza, 2013, 9–15.

²⁴ *Keleti Egyház*, 36(1938), 143.

²⁵ Az utódlás kérdéséről részletesebben: Véghseő Tamás: Miklósy István hajdúdorogi püspök utódlása: Új adatok a budapesti nunciatura levéltárából, in: Tusor Péter (szerk.): *Magyarország és a római Szentszék – Források és távlatok: Tanulmányok Erdő bíboros tiszteletére*, Budapest–Róma, 2012, 325–341.

(3)

1937. december 17-én külügyminiszter eljuttatta Angelo Rotta nunciushoz azt a jegyzéket, melyen Takách Bazil és Dudás Miklós neve szerepelt. Másnap azonban Csáky István, a külügyminiszter kabinetfőnöke felkereste a nunciust, és jelezte, hogy a listán tévedésből rossz sorrendet adtak meg, s a kormány első számú jelöltje Dudás Miklós. Takách Bazil jelölésével kapcsolatban több ellenérv is felmerült, melyek közül a kormányt leginkább az aggasztotta, hogy az Ungvárról az Egyesült Államokba kikerült püspök csehszlovák állampolgár volt. Az újabb egyeztetések még több mint egy évet vettek igénybe. Mivel 1939 januárjában a budapesti nunciátúra olyan információk birtokába jutott, amelyek Takách Bazil püspökre nézve kompromittálóak voltak, XII. Piusz végül 1939. március 25-én Dudás Miklós kinevezése mellett döntött.

A választott püspök 1902-ben Máriapócson született, 1920-ban lépett be a bazilita rendbe.

Teológiai tanulmányait Rómában végezte. Miklósy István püspök szentelte pappá 1927-ben. Előbb a rend csehszlovákiai tanulmányi házában tanított, majd a máriapócsi monostor előjárója lett. 1933-tól a Szent Miklós Provincia magyar ágának vezetője volt. Megalapította a rend hajdúdorogi rendházát, s letelepítette Magyarországon a bazilita nővéreket. 1937–1938-ban nagy hatású missziós körutat tartott az Egyesült Államokban. Dudás Miklóst 1939. május 14-én Papp Antal érsek szentelte püspökké a máriapócsi kegytemplomban Kriston Endre egri és a később vértanúságot szenvedett Meszlényi Zoltán esztergomi segédpüspökök részvételével.

A kinevezésekor mindössze harminchét éves új főpásztor fiatalos lendülettel látott munkához. „Főpásztori küldetésem és célkitűzésem, hogy egyházmegyénkben a hitéletet elmélyítve s azt öntudatosává téve, tökéletes népet készítsék az Úrnak” (Lk 1,17) – írta az egyházmegye papságának.²⁶ Nem

²⁶ A Hajdúdorogi Egyházmegye Körlevelei, 1939/VI, NYEL, I–1–b.

sejthette, hogy harminchárom évig tartó püspöki szolgálata során milyen hatalmas erők fogják gátolni küldetése teljesítésében. A legfontosabb feladat – huszonhét évvel az egyházmegye alapítása után – még mindig a legalapvetőbb intézmények felállítása volt. Dudás püspök már 1939 őszén tárgyalásokat kezdett a magyar kormánnyal az intézményfejlesztés ügyében. Az volt az elképzelése, hogy a püspöki székházban létesítene papnevelő intézetet, s a város egy másik pontján építené fel a püspöki székházat. Ezt az elgondolást a minisztérium elfogadta, Szohor Pál nyíregyházi polgármester pedig jelezte, hogy kész teljesíteni a város korábbi, a püspöki székház építésére vonatkozó felajánlását. A minisztérium sürgette egy egyházmegyei internátus létesítését, illetve azt, hogy az állami tanítóképzőben ténylegesen is valósuljon meg a görögkatolikus kántortanítók képzésére évtizedekkel korábban tett ígéret.²⁷

A nagyszabású tervek kivitelezését a második világháború kitoréése hiúsította meg. A nyíregyházi építkezések közül mindössze a püspöki székház felépítése indult meg a Sóstói úton. Az épület hatalmas áldozatok árán a háború végére készült el, de a politikai változások miatt a püspök már nem vehette használatba. A líceum és a tanítóképző 1942-ben szerény körülmények között végül Hajdúdorogon kezdte meg a működését. Egy évvel korábban a főpásztor kezdeményezésére ugyanott népfőiskola alakult. A városban a baziliták elkészült rendházában diákotthon létesült, míg a nővérek saját épületükben diáklányok elhelyezését biztosították. Kovács Gyula hittanár kezdeményezésére Nyíregyházán 1943-ban bérelt helyiségekben – szintén szerény körülmények között és kis létszámmal – indult el a Szent Jozafát Diákotthon. A főpásztor támogatta a KALOT és a KALÁSZ egyházmegyei szintű szervezetének kiépítését is.

Észak-Erdély visszacsatolása után Dudás püspök éveken át próbálta elérni a Szentszéknél, hogy a korábban a Hajdúdorogi Egyházmegyébe besorolt parókiák fölött joghatóságot gyakorolhasson. A Szentszék 1919-ben, tehát még az új államhatárok kijelölése előtt, a román hadsereg tényleges uralmára hivatkozva heteken belül

elrendelte az érintett parókiák visszasorolását a román egyházmegyékbe. Ugyanez a gyorsaság nem volt jellemző a Szentszékre a második világháború éveiben, ezért Dudás püspök minden próbálkozása kudarcba fulladt.²⁸ Ez lett volna az utolsó lehetőség arra, hogy az erdélyi görögkatolikus magyarság megmeneküljön a teljes asszimilációtól és a római katolikus vagy református egyházba való beolvadástól.²⁹

Az egyházmegye papnövéndékeinek képzésére Kárpátalja visszacsatolása után ismét az ungvári szemináriumban került sor, ahol a későbbi vértanú Romzsa Tódor püspök volt a lelki vezetőjük. A Munkácsi Egyházmegyével való intenzívebb kapcsolattartást is szolgáló lehetőség azonban csak 1944 őszéig állt fenn, a kispapok ekkor visszakerültek a Központi Szemináriumba. 1944 januárjától Dudás Miklós püspök – Sztójka Sándor megyéspüspök halála után – apostoli kormányzóként a Munkácsi Egyházmegyét is vezette. Az év szeptemberében ő szentelte püspökké Romzsa Tódort, akinek az egyházmegye tényleges kormányzását átadta.

Képjegyzék

1. A Hajdúdorogi Egyházmegye parókiái 1920 után. Térkép
2. Papp Antal érsek portréja
3. Görögkatolikus Szent Liturgia az Eucharisztikus Kongresszuson. Budapest, 1938. május 27.
4. Püspöki trón a hajdúdorogi első székesegyházban

²⁷ Pirigy, 2001, 96–97.

²⁸ Dudás püspök tárgyalásairól bővebben: Sárándi Tamás: Adalékok a hajdúdorogi püspökség 1940 utáni észak-erdélyi jogkiterjesztéséről folytatott közvetlen tárgyalások történetéhez, in: Véghseő Tamás (szerk.): *Hajdúdorog, 1868–2018: Tanulmányok és források a magyar görögkatolikusok történetéhez*, Nyíregyháza, 2019, 109–125.

²⁹ A riasztó helyzetről Papp György számolt be 1942-ben: Papp György: *A görögkatolikus magyarság helyzete Erdélyben*, Nyíregyháza, 1942.